

V

Скоро якось послі свят приїхав до Галкіна Лиштва обідати і посмакувати настоянки. Після чарки, другої він розказав, що бачився сьогодні з ісправником і чув від його, що прийшла якась нова бумага про Горovenка. У Наталі серце то тьохкало, то завмирало.

— Може, ослобонили? — сказав Галкін.

— Де там! Може, чи не дальш куди засилають, — відповів Горovenко.

Наталія поблідла.

— Може, ще і прибіжить сьогодні, — сказав Галкін.

— Ні, я питав: каже завтра, а то і послізавтра.

— Коли так, так мусить бути пусте щось, — промовив Галкін.

— А я думаю навпаки, — озвався Горovenко, — певно, що дальше кудись зашлють; тим він і не іде до мене зараз, щоб спершу усе приготувати, а тоді приїде, скаже: сідайте, коні вам готові, і годі...

— Сього не може бути! — вирвалось з Наталчиних грудей мимо її волі.

Лиштва глянув на її, а Галкін зрозумів, від чого у його дочки вирвалися ті слова.

— Цить, — промовив він, — но так нічого вгадувати, а ось, пообідавши, ми з Василем Федоровичем поїдемо у Глупів, він підведе мене до ісправника, а я в його усе розпитаю. Таїться він не стане.

Стемніло. Горovenко сидів в своїй хаті, перебирав «на всякий случай» папери в шухлядці і думав: «Було б не гірше, коли б куди мене відсіль заслали, хоч би в який там Челябінськ абощо. Разом би відрізавав усе... Коли треба буде, все одно і в Челябінську, як і в Глупові, не вдержать мене... аби тільки приказ, аби звеліли іти... а переїзд теперечки з Глупова відірвав би мене від Наталки; вже що б там не було, а легше, швидше загоїться рана, коли я щодня не буду розвереджувати її. Рипнули двері, ввійшла Наталка. Горovenко пішов до неї навстрічу: він здивовався, сього ніколи не було, щоб вона заходила до його в кімнату.

— Вибачте, — промовила вона. — може, я помішала вам?

— Ні, ні... нічого... я нічого не робив...

— Я на годиночку. Мені треба щось сказати вам... я маю до вас велике і важке діло.

Горovenко не знав, що і подумати і спитав:

— Діло? До мене?

— До вас... — відповіла вона, дивлячись на долівку, — у мене просьба є до вас... чи ви не відмовите, чого проситиму? — Вона глянула йому в очі. — Не відмовите, кажіть?

«Чого вона може просити у мене?» — дивувався Горovenко.

— Коли від мене залежить, так не відмовлю.

— Від вас, цілком від вас... тільки від вас, більш ні від кого... так не відмовите? — в довгому погляді її видно було і прохання, і бажання, і надію, і страх, і молитву.

— Кажіть що? Що від мене — я усе, усе зроблю, аби в моїй силі було.

— Я мушу просити... я не можу не просити вас... — Слова якось не ішли у неї з уст... груди її високо піднімались, наче вона видавлювала з них слова. — Ви, може, здивуетесь, чого я попрошу... але я не можу, інак... мене душить... отут, — вона вказала на серце... голос її дрижав, лице поблідло.

«Що з нею?» — подумав Горovenко і промовив:

— Ви стривожені чимсь? Сядьте отут, заспокойтесь, розкажіть мені спокійно... Я клянуся зробити задля вас усе... усе... що скажете...

Наталка заридала.

— Боже! чого ж ви плачете? — говорив Юрко. — Заспокойтесь... не плачте.

— Е!.. — промовила вона, махнувши хусточкою. — Що буде, те буде... справді, сі сльози не в пору... де вони взялися?.. — Вона швидше, якось нервово витерла сльози, обгородила сама собою і, взявши Горовенка за руку, сказала. — Ніколи і не треба говорити вам передмови... коли вам чудно покажеться те, що я скажу, — ви тільки не смійтесь... не ображайте мене... — Горовенко хотів щось говорити. — Тривайте, цитуйте, не перебивайте, а то я ніколи не скажу... мені трудно застановлюватись... швидше треба все сказати... коли вас зашлють куди з Глухова — чи згодитесь, щоб я за вами їхала туди...

— Ви? за мною? Наталю? чого?

— Я, я... за вами... хоч на край світа... чого?.. чого?.. Господи! та того... того, що без вас мені не жити... того, що я вас люблю...

Розум потух у Горовенка... в очах у його потемніло...

— Що ж... кажіть? Згодитесь?..

— Наталю! Наталю! чи ви подумали про се?

— Що ж тут думати, Юрасю? Я твоя, твоя! Без тебе я не можу жити...

Вона кинулась до його на шию і кріпко обвила її своїми руками.

— Я твоя тілом і душею чи навек, чи на годину, чи тільки на отсю одну хвилину.

Горовенко нічого не бачив, нічого не чув, він тільки вп'явся устами в Наталчині уста і, заплющивши очі, ціловав її. Він чув якесь нове життя; він впав у те небесне раювання, коли увесь світ з його людьми, неправдою, болотом, самосиллям і утисками щезає, провалюється в якусь безодню; а над усім організмом чоловіка орудує м'яке, тихе чувство задоволення, раювання і чоловік увесь піддається сьому новому чувству і боїться, щоб воно не скінчилося... Жалко йому розлучитися з сим раюванням... Іноді так жалко буває нам прокинутись після сну, в котрому ми пережили ясні, чудові години!.. Горовенко забув увесь світ, він жив тільки сією годиною; він забув чи не знав, що такі години купуються дорогою ціною: за одну таку годину доводиться пережити довгі роки негоди, роки журливі а тяжкі. Він тихо, пильно водив свій гарячий погляд на рожевому лиці Наталі, наче хотів завчити, добре запримітити кожную чертку сього лица, кожен вираз його — кожен промінь сяєва її очей. Наче він боявся, що такого лица він ніколи вдруге не бачитиме, і силковався навекі залишити в своїй пам'яті милий, дорогий образ сього лица, яким воно є тепер, в отсю святу, неземну годину неземного життя... І Наталя дивилась на його, і він їй здавався якимсь другим, не тим звичайним, а кращим. Обидвоє вони дивились не червоніючи, не соромлячись: щось незвичайне, міцне обгорнуло їх; наче вони вперше зустрілись і кожен держався кріпко один за другого, боячись, щоб ся «перша» стріча не сталася останньою. Вони зрозуміли, чули, як їх душі переливалися одна в другу... Їм здавалось, що вони — не вони, що янголи з неба; що се не Горовенко і Галківна зрушають вечірну тишу кімнати своїми поцілунками, а що се пісня янголів, небесна музика, а вони її слухають, не наслухаються.

Минуло кілька годин такого раювання... В вікно дивився місяць, зорі... Наталка глянула на їх і перша заговорила:

— Юрасю! вони дивились на нас... вони наші свідки... вони розмовляють про нас...

Надворі заскрипіли сани. Наталя прожогом вискочила на рундук, підбігла до саней і, не даючи Галкіну вилізти з них, питала:

— А що, татусю! що? засилають його?

— Ні, ні... добрі вісті.

— Ослобонили?

— Де там! Від губернатора прийшли якісь гроші Горовенкові, от і усе...

— Слава тобі господи! І я ж вам, татусю, скажу добрі вісті: я люблю Юрася, він мене любить... ми любимось і побереємось...

Вона швидко поцілувала батька в сиву бороду і стрілою понеслася до Горовенка, вона вже не

чула, як Галкін відповів услід їй:

— Я се давно, доню, бачу і знаю, що ви любитеся.

Наталя вбігла в кімнату Горовенка, взяла його лице в обидві руки, поцілівала і швидко проговорила:

— Нікуди тебе не засилають, Юрасю! Гроші тобі якісь прийшли... Я сказала татові усе... що ми любимося, чуєш? — вона знов поцілівала його і вибігла з хати. Вона в сю годину походила на малу дитину, котрій подаровано нову іграшку.

— Татусю, татусю! швидше роздягайтесь та ідіть сюди, — і Наталя потягла за руку Галкіна до Горовенка.

— Ну, кажіть тепер, чи подобається вам такий зять? Подобається?

— Кращого і не сподівався...

— Так благословіть же нас.

Галкін глянув на неї і на Горовенка. Останній стояв наче вкопаний і мовчав.

— Чого ж ти, Юрасю, мовчиш? — говорила Наталя.

— Щастя не дає говорити, — збрехав Горовенко: справді його душила думка, що він ще гірше затяг петлю.

Галкін розповів йому, що ісправник одержав від губернатора триста п'ятдесят карбованців, котрі прийшли в Ломаків з редакції, а з Ломакова переслали їх до Н. губернатора, сей же переслав до глупівського ісправника, щоби віддав їх Горовенкові. «Що ж от я тепер натворив, — думав Горовенко, — тепер гроші є, тепер би можна перебратись від Галкіна на другу квартиру та, втихомирячись трошки, взявся б за роботу, а я якраз в сю годину взяв та й пришив себе... гвіздком прибив до отсього міста! Як же тепер? Хіба, взявши гроші, та ноги на плечі з Глупова? Але куди? За чим? Та й як же, не спитавшись там? Але я віддав їм усього себе, сказав, що вони не звеліли б, куди б не послали, а я завсігди готов... а тут вони кинуться до мене, а мене в Глупові нема... але ж хіба не можна звістити їх, де я... в Глупові у їх діла нема...» А в друге ухо хтось йому шептав: «А Наталя? Як же з нею? Нащо ж ти ціловав її?.. Хіба тобі не жалко її покинуть? Хіба чесно буде так? Хіба не підло буде втекти, не сказавши їй ні слова? Вона просила тебе взяти її з собою на край світа, в заслання; вона ради тебе готова була обрести себе на тяжке життя десь на півночі, в неволі і не як дружина вінчана, а як полюбовниця. Вона віддавала себе на наругу людям, на глум, на сміх; вона для тебе жертвоувала усім, усім на світі; вона саму себе віддала тобі; і поїхавши з тобою твоєю полюбовницею — виставила б на глум і на сміховище сиву голову свого батька!.. А ти?! Погадай про се».

Горовенко стис обома руками свою голову.

— Благословіть же нас, тату! — говорила Наталя.

Горовенко притис до себе старого Галкіна і не міг ні слова промовити. Галкін зложив нахрест руки і перехрестив ними дочку і Горовенка.

— Чи будете ж ви щасливі? — спитав Галкін.

— Коли беремося, так сподіваємось на щастя... — відповіла Наталя.

— Добре, коли так... дай боже, дай боже, вам щастя... Але ж, коли, крий боже, постигне вас яке нещастя, не виноватьте мене...

— Ні, ні не вовік, татусю, — відповіла Наталя, впиваючись в старе чоло. — Коли ж ми звінчаємось? — спитала вона.

— Про мене, хоч зараз, хоч завтра, хоч ніколи; не всі ж ті вінчаються, що вірненько кохаються, — відповів Галкін.

— А ти, Юрасю! як? — допитувалась Наталя, переходячи від батька до його: вона уся тепер була одні нерви, одно чувство.

— Як ти, так і я, — відповів Юрко і сам собі подумав: «Чи не помилявся я часом, гадаючи, що

Галкін шпигун? Чи може ж такий шпигуном бути чоловік, котрий має такий погляд на вінчання? Чудний для мене чоловік отсей Галкін... ніяк не розкушу я його».

Лишившись удвох з Горовенком, Галкін помовчав кілька хвилин, а потім обізвався до його:

— Юрій Олександрович! ви спати ще не хочете?

— Ні!.. я не засну...

— Так ось послухайте мене, що я вам розкажу. Берете ви Наталку... берете тим, що любите... тим, що вона вас любить, а чи знаєте, чию ви дочку берете?..

— Як чию? Вашу...

— Мою, то мою... та не знаєте, хто я такий?

Горовенко ще більш здивувався.

— Думаєте, що я Галкін, якийсь там судовик... а може, що і гірш думали? Так?

— Так, — відповів тихо Горовенко, не зводячи з його очей.

— От же ні, я не Галкін! А хто я такий — сього навіть і Наталка не знає, сього я нікому не казав, се моя велика тайна!.. Не хочу я нести її з собою в могилу, але не хочу і благовістити її на увесь світ... Як велика ся тайна, судить з того, що я рідній дочці не говорив про неї, нікому в світі не говорив, а вам скажу... тільки вам, бо вас вважаю яко чоловіка чесного... яко товариша по долі, по заслання. — Горовенко увесь обернувся в слух, в увагу. — Слухайте ж: я родом з Київщини, з Канівського повіту, син українського попа-уніата, я не Олександр Галкін, а Роман Натальський! Я студент Віленського університету, лікар колись був, доктор медицини...

Горовенко слухав і ухам своїм не вірив, тільки гадав: «А я думав... що я думав про його... як я ображав його... коли б він знав про те...»

— Я був молодим парубком, як почалось польське повстання... я пішов у польську армію лікарем; я хотів служити не шляхетській Польщі, а тим нещасним мученикам, раненим за волю... мене тягла туди невідступна сила... під дощем куль я перев'язував рани, носив ранених... Штурмували Прагу. Я забув про штурм, я тільки пильновав над раненими і так запильновався, одрізуючи у одного солдата руку, що не зчувся, коли той штурм скінчився... я бантовав руку, як почув, що мене мов довбнею хватило щось по голові... я впав... кілька хвилин я пролежав без чувства. Тільки що підвівся, дивлюсь — коло мене стоїть донець та як утне мене вдруге нагайкою по голові, я повалився як сніп!.. Що було далій, і досі не знаю... Очунав я — дивлюсь — я в тюрмі... Нас тут валялося на брудній долівці чоловік п'ятдесят. Мене судили і засудили на п'ятнадцять літ у каторгу... повезли... В Персії я занедужав, мене положили в больницу... Лікарем був там тогді поляк Кияковський... Тут я вмер... Розумієте: Роман Натальський вмер... його поховали... Я став канцелярським судовиком, одставним урядником Олександром Захаровичем Галкіним...

Горовенко схватив руку його, горячо поцілював і промовив:

— Простіть мене, простіть!.. Я думав... бридко вимовити...

— Що ісправник підсогласив мене назирати над вами? — перебив його Галкін.

— Еге, — тихо відповів Горовенко.

— Се нічого — слухайте далій. В Персії добрі люде вирядили мене, я подався в Петербург; тут помогли мені вступити на службу в канцелярію міністра внутренніх діл. Петербурзьке болото стало обзиватись на моєму здоров'ю, я перепросився на службу в Херсон, потім перевели мене в Ригу, відсія в Харків. Тут зустрівся я з одною німкенею, сподобалась вона мені; ми побрались... Бог нам дав дочку... На спомин своєї настоящої фамілії я нарик її Наталею... Останнє все ви знаєте, Наталя, певно, розказувала вам... У Глупові я осівся тим, що тут не дорого жити і вельми сподобався мені ваш хутор: я такого міста довго шукав, щоб у тиші з природою дожити віку... Тепер ви розумієте все... розумієте і мою прихильність до вас... та так би я обернувся і до всякого заслання... От вам моя сповідь: сховайте її на саму глибину душі. Сеї сповіді ніхто, ніхто не чув від

мене, крім вас, і ніхто не вчує більше... Тепер же ще от що. Я добре розумію жадання і задачі ваші... Не думайте, що ніщо сучасне мене не інтересує, гляньте... се до вас... се ще вчора я одержав, та не знав, з якого боку краще підступити до вас. — Галкін подав Горовенкові листок: се був давно сподіваний «приказ». В «приказі» стояло, щоб Горовенко сидів у Глупові і ждав чоловіка, котрий привезе йому роботу...

Нові чувства, нові думки обхопили Горовенка — «Та чи не во сні се все я бачу?» — думав він.

— Бачте, який я шпигун, — сказав сміючись Галкін, — бачте, що ми одного поля ягоди; тільки, що з мене така вже ягода, як гнила ріпа... Та, здається, в мої літа з мене не можна більш нічого і вимагати! Як умію, так і сію. — Помовчавши, Галкін знов заговорив. — Я правду сказав Наталці, що кращого, як ви, я собі зятя не бажаю... Дай боже, щоб вона зробила вас щасливим.. Тільки про одно, мабуть, недобре ви погадали: чи не зв'яжете ви собі рук? — Горовенко мовчав. — Але, — промовив Галкін, — Наталка знає, що у людей єсть обов'язки, вищі чувства до жєнщини. Наталка, не скажу я, що патріотка, але не стане вам поперек дороги.

Довго ще, довго Горовенко і Натальський розмовляли між собою про минувшину, про сучасне життя і вгадували будучину, судячи по минувшині...